

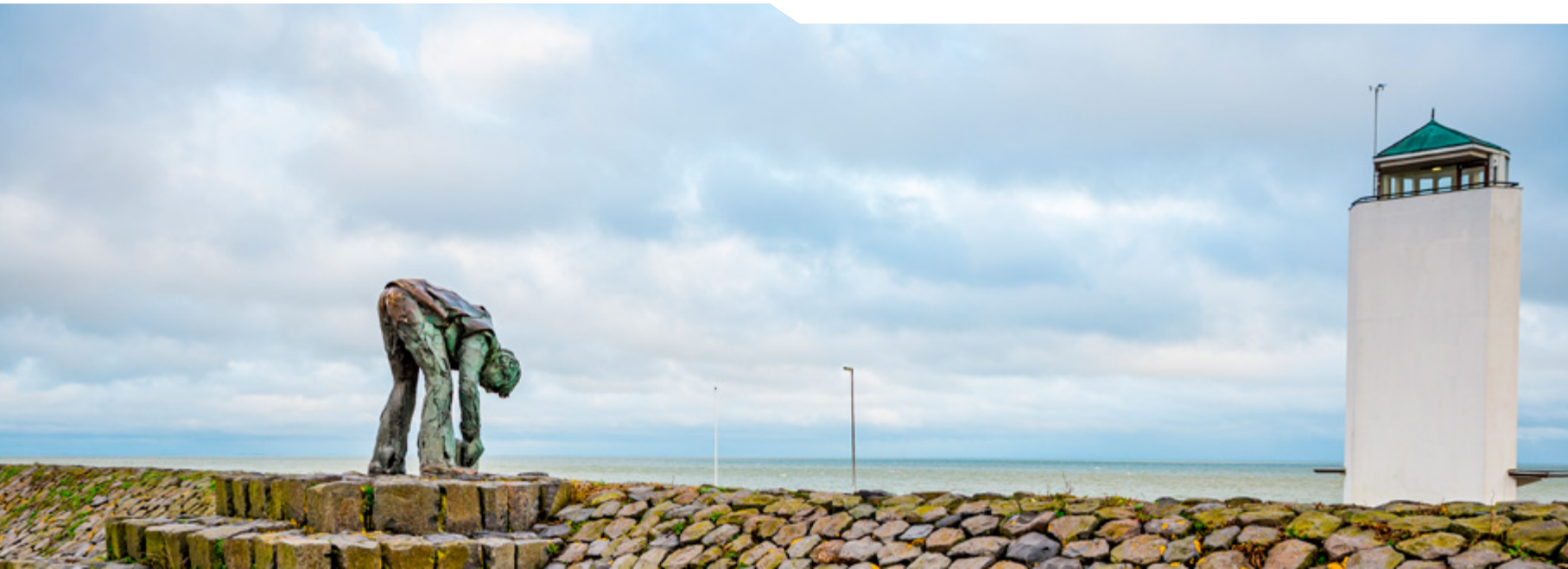

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Aandacht voor cultuurhistorie

Project Afsluitdijk

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

Uniek

De Afsluitdijk heeft grote cultuurhistorische waarde. Van het Vlietermonument en de militaire verdedigingswerken tot het beschermd dorpsgezicht van Kornwerderzand. Nu we werken aan de renovatie van de Afsluitdijk, houden we rekening met die unieke waarde.

Aandacht voor cultuurhistorie

Project Afsluitdijk

VOORWOORD

Met Project Afsluitdijk laten we zien dat erfgoed een prachtige bron van inspiratie voor de toekomst kan zijn.

Het belang van ‘droge voeten’ heb ik als dochter van een waterbouwkundig ingenieur van huis uit meegekregen. Toen ik de verhalen van mijn vader hoorde over Nederland als land achter de dijken, kon ik nog niet vermoeden dat ik later als algemeen directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te maken zou krijgen met de renovatie van de Afsluitdijk, het toonbeeld van de Nederlandse waterbouw.

Het heldenverhaal van de aanleg van de Afsluitdijk spreekt tot de verbeelding. De aanleg zorgde voor bescherming tegen het water. Ook werd het mogelijk nieuw land in te polderen. Tegenwoordig waarderen we de dijk vanwege de schitterende landschappelijke ervaring die een rit eroverheen biedt. De lange rechte lijn met het weidse zicht op de lucht en het water. De monumentale heftorens van architect Roosenburg, de poortwachters van de dijk. Het ranke Vlietermonument van Dudok, een verticaal accent op die

lange horizontale lijn. De kazematteneilanden die ons herinneren aan de militaire geschiedenis. Functionaliteit in combinatie met zorgvuldige vormgeving. Die indrukken maken een autorit over de Afsluitdijk telkens weer bijzonder.

Rijkswaterstaat erkent de betekenis van de Afsluitdijk vanaf het begin van de renovatie als monumentaal geheel, en als belangrijk onderdeel van de plannen als geheel. Ik ben trots op de bijdrage die de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed als adviseur in dit proces levert. Met Project Afsluitdijk laten we zien dat erfgoed een prachtige bron van inspiratie voor de toekomst kan zijn.

Susan Lammers

Algemeen directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Versterking van de Afsluitdijk met aandacht voor cultuurhistorie

De Afsluitdijk beschermt sinds 1932 grote delen van Nederland tegen overstroming vanuit de zee en het IJsselmeer. De dijk is aan vernieuwing toe. Hij voldoet niet meer aan de huidige normen voor waterveiligheid. Daarom werkt Rijkswaterstaat sinds 2018 aan de versterking van de Afsluitdijk.

We vervangen de buitenbekleding van de dijk en versterken de schut- en spuisluisen. Ook komen er twee nieuwe spuisluisen en twee gemalen bij Den Oever. Zo kunnen we meer water uit het IJsselmeer afvoeren naar de Waddenzee.

De Afsluitdijk is méér dan een dijk die ons tegen het water beschermt. Het is een toonbeeld van de Nederlandse waterbouw

met grote cultuurhistorische waarde. Bedacht door ingenieur Cornelis Lely als één samenhangend geheel. De dijk én bijbehorende bouwwerken – de sluisen, heftorens en militaire stellingen – zijn een eenheid wat betreft ontwerp, aanleg, profiel en materiaalgebruik.

De eenheid in het ontwerp van de Afsluitdijk vormt de kern van de cultuurhistorische waarde. Hoewel de Afsluitdijk zelf geen rijksmonument is, gaan we er bij de renovatie wel als zodanig mee om. Op en rond de Afsluitdijk zijn wel rijksmonumenten, met ieder een eigen verhaal. In deze brochure laten we zien om welke rijksmonumenten het gaat.

‘Met alle partijen op zoek naar de beste oplossingen voor de natuur.’

‘Bij de renovatie van de Afsluitdijk staan waterveiligheid en waterbeheer voorop. Daarnaast is het voor Rijkswaterstaat van groot belang dat het bijzondere cultuurhistorische karakter van de dijk behouden blijft. Om daarvoor te zorgen, werken we samen met veel verschillende partners. Architecten en landschapsarchitecten hebben het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk opgesteld, met de ruimtelijke kaders voor kwaliteit en vormgeving van de Afsluitdijk. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed adviseert over rijksmonumenten. Met regionale overheden kijken we naar verbetering van de omgeving rond het Vlietermonument van Dudok. Het multidisciplinaire Kwaliteitsteam Afsluitdijk bekijkt onder meer of de voorgestelde renovatiewerkzaamheden schadelijk of juist bevorderlijk zijn voor de cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk. Samen zorgen we ervoor dat de cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk, ook na de werkzaamheden, optimaal tot haar recht komt.’

Lukas Meursing

Omgevingsmanager Project Afsluitdijk, Rijkswaterstaat

‘Veranderen en toch jezelf blijven. Daar gaat het om bij de Afsluitdijk.’

‘Hoe kan de dijk veranderen en toch zichzelf blijven, dat is de vraag. Als cultuurhistoricus let ik speciaal op het erfgoed. De dijk moet geen kerstboom worden met allemaal nieuwe versiering erin. Het Kwaliteitsteam Afsluitdijk, waar ik lid van ben, is het geheugen en geweten van de Afsluitdijk. We toetsen onder meer of Level zich aan het Esthetisch Programma van Eisen houdt. De kernwaarden uit het Masterplan Beeldkwaliteit staan daarbij centraal: de manier waarop we maat en schaal hanteren, de objecten die op en rond de dijk staan, de manier waarop we met verhoudingen werken en de weidsheid en openheid van de dijk. Het Kwaliteitsteam overziet het geheel en bewaakt de spectaculaire eenvoud.’

Het Kwaliteitsteam ondersteunt waar dat nodig is in de uitvoering. Het is best lastig om van de abstracte begrippen uit het Masterplan Beeldkwaliteit tot een ontwerp te komen. Hoe doe je dat? Wij adviseren met onze vakkennis en ervaring voor ontwerpstappen waar nog niet veel ervaring mee is. De cultuurhistorie is het uitgangspunt voor alle ingrepen. Voor ontwerpers is dit vaak nieuw. Zij moeten als het ware ‘andersom’ denken: niet vanuit de nieuwe toevoegingen, maar vanuit de bestaande kwaliteiten.

De onafhankelijke experts van Kwaliteitsteam Afsluitdijk adviseren gevraagd en ongevraagd over de ruimtelijke kwaliteit gedurende het project. Dit multidisciplinaire team, onder

voorzitterschap van de Rijksadviseur voor de Fysieke Leef-omgeving, bestaat uit een cultuurhistoricus, architect, waterbouwer en ecooloog.

In 2018 constateerden we als Kwaliteitsteam dat er voor dit project negen toetsende partijen zijn. Van de lokale welstandscommissie tot de provincie en de rijksoverheid. Wij hebben toen als service voor het consortium het initiatief genomen voor een ‘Omgevingswet-light’: het Koepeloverleg Borging Omgevingskwaliteit (KBO). Daarin zijn alle betrokken partijen vertegenwoordigd. Zo hoeft het consortium niet langs negen verschillende loketten.

In het KBO proberen we afspraken te maken op verschillende niveaus. Dat is soms best een worsteling. Met zo veel verschillende organisaties, werkculturen en belangen botst het weleens. Het komt grotendeels neer op tijdige en open communicatie en rolvastheid. De uitgangspunten van het Masterplan Beeldkwaliteit en het Esthetisch Programma van Eisen zijn hierbij de vastgestelde kaders. Als Kwaliteitsteam hebben we sinds 2013 meegewerkt aan die kaders, dus kunnen we als ‘geheugen en geweten’ een actieve en positieve rol spelen.’

Marinke Steenhuis
Cultuurhistoricus, Kwaliteitsteam Afsluitdijk

Level

In opdracht van Rijkswaterstaat versterkt bouwconsortium Level (BAM, Van Oord, Rebel en Invesis) de Afsluitdijk. Daarnaast onderhoudt Level de Afsluitdijk gedurende vijftientig jaar. Level is bij het ontwerp uitgegaan van het beheersen van risico's, het benutten van kansen, duurzaamheid en slimme toepassingen van bewezen technologie. Het ontwerp van Level heeft nadrukkelijk aandacht voor de cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk. De ingenieurs van nu bouwen op eigentijdse wijze voort op de nalatenschap van Lely, mét behoud van de unieke kwaliteiten.

Het dijklichaam

De lange, rechte lijn en de sobere, strakke inrichting geven de Afsluitdijk een monumentaal karakter. De dijk schept een ultieme beleving van Hollandse luchten, het omringende water en de immense ruimte van de Waddenzee en het IJsselmeer. Sinds de aanleg in 1932 is de dijk nauwelijks veranderd.

Eén geheel

Ingenieur Cornelis Lely bedacht een dam in één strakke rechte lijn, waarbij hij gebruikmaakte van geulen en zandplaten in de Waddenzee. Architect Dirk Roosenburg ontwierp de sluiscomplexen bij Den Oever en Kornwerderzand in dezelfde zakelijke stijl. Op de plek waar in mei 1932 het laatste gat in de dijk werd gesloten, staat een monument in de vorm van een uitkijktoren van architect Dudok. Ook in strakke, eenvoudige lijnen. De militaire stellingen ten slotte, die het begin- en het eindpunt van de dijk markeren, zijn eveneens sober en strak.

Knik van Lorentz

Bij Kornwerderzand maakt de Afsluitdijk een lichte knik naar het noorden. In het oorspronkelijke plan was de dijk één rechte lijn tussen Den Oever en Piaam (Fryslân). Een commissie onder leiding van Nobelprijswinnaar Hendrik Lorentz berekende echter dat de Afsluitdijk in die vorm voor hogere waterstanden langs de Friese kust zou zorgen. Dat konden de dijken daar niet aan. Lorentz stelde daarom een meer noordelijke aansluiting voor, bij het dorp Zurich. Om de diepe geulen loodrecht over te kunnen steken, kwam er een knik in de dijk.

Rijkswaterstaat en het dijklichaam

Rijkswaterstaat houdt bij de vernieuwing van de Afsluitdijk rekening met de cultuurhistorische kwaliteiten van het dijklichaam:

- De vorm – het flauwe talud aan de zeezijde, de smalle kruin en het steile binnentalud – blijft behouden.
- We leggen de nieuwe dijkbekleding over de oorspronkelijke basaltbekleding heen.
- Bij aanpassingen aan de voorhavendijk in Den Oever voor de versterking en de bouw van een nieuwe keersluis passen we basaltbekleding toe, waardoor deze historische dijkbekleding hier hetzelfde blijft.

‘Het profiel van de klassieke zeedijk, dat over de hele lengte gelijk is, draagt sterk bij aan de monumentale waarde.’

INTERVIEW

‘Bij dit project willen alle betrokkenen de cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk zo veel mogelijk behouden. Dat is ook de rode draad voor het Masterplan Beeldkwaliteit. Er is uiteraard gekozen voor oplossingen die technisch voldoen. Maar het plan zorgt er ook voor dat de monumentale waarde van de Afsluitdijk behouden blijft. Er wordt gebouwd met nieuwe middelen, met respect voor het oorspronkelijke ontwerp. We grijpen de werkzaamheden ook aan om ervoor te zorgen dat bezoekers de Afsluitdijk in de toekomst nog beter kunnen beleven, onder meer door de aanleg van een recreatief fiets- en wandelpad aan de kant van de Waddenzee.’

Ruimtelijke kenmerken bepalen de schoonheid van de Afsluitdijk. Eén van de elementen uit het Esthetisch Programma van Eisen is het dijkprofiel. De dijk heeft het profiel van een klassieke zeedijk met een flauw hellend buitentalud, een smalle kruin en een steil binnentalud. Het feit dat het profiel over de gehele lengte van de dijk gelijk is, draagt sterk bij aan de monumentale waarde ervan. Dat karakter houden we in ere bij de versterking.

Gedurende de werkzaamheden ben ik als landschapsarchitect betrokken bij het project. Met de architect, het team van Rijkswaterstaat en alle andere betrokken partijen adviseer ik bij

esthetische vraagstukken en problemen waar een ruimtelijk aspect aan zit. We proberen zo dicht mogelijk bij het oorspronkelijke Programma van Eisen te blijven. Wat dit project bijzonder maakt, is de geïntegreerde aanpak. Het gaat van begin af aan over de combinatie tussen techniek en de manier waarop het er ruimtelijk uit komt te zien. Die twee aspecten van de dijk zijn niet los van elkaar te zien.

Yttje Feddes

Landschapsarchitect, Feddes/Olthof Landschapsarchitecten

Feddes/Olthof Landschapsarchitecten

In opdracht van Rijkswaterstaat en De Nieuwe Afsluitdijk stelde Feddes/Olthof Landschapsarchitecten, samen met Paul de Ruiter architects, het Masterplan Beeldkwaliteit Afsluitdijk op. Hierin staan alle principes voor kwaliteit en vormgeving bij de renovatie van de Afsluitdijk. Zonder het op slot te zetten, mét ruimte voor innovatie. Bekijk het Masterplan Beeldkwaliteit op deafsluitdijk.nl.

Vlietermonument van Dudok

De renovatie van de Afsluitdijk biedt kansen om de ruimte in en rond het Vlietermonument van Dudok opnieuw in te richten.

Uitkijktoren

In mei 1932 werd de Vlieter gesloten. Dit was het laatste gat in de Afsluitdijk. Op die plek staat het monument van de internationaal bekende architect Willem Dudok. Het Vlietermonument heeft de vorm van een uitkijktoren in zakelijk-expressionistische stijl. Het is gemaakt in opdracht van de aannemers, verenigd in de Maatschappij tot Uitvoering van Zuiderzeewerken. Na de afronding van de bouw schonken zij het aan de Nederlandse Staat.

Toeristentrekpleister

Van begin af aan zijn de Afsluitdijk en het Vlietermonument van Dudok een toeristische trekpleister. In 1965 werd een betonnen loopbrug gebouwd, zodat mensen het monument ook vanaf de Waddenzeezijde konden bezoeken. Door de hoge bezoekersaantallen ontstond ook behoefte aan een bushalte, parkeerplaatsen, hekwerken en kliko's. Hierdoor heeft de ruimte rondom het monument een rommelig aanzien gekregen.

Er zijn plannen om de buitenruimte rond het monument opnieuw in te richten, met 'spectaculaire eenvoud' als uitgangspunt. Naast verplaatsing van de loopbrug en de parkeerplaatsen, is verbetering van de horeca in het monument hier een onderdeel van. De bedoeling is het monument weer volledig tot zijn recht te laten komen: een verticaal accent op de strakke dijk. Rijkswaterstaat werkt hierbij nauw samen met De Nieuwe Afsluitdijk.

Artist impression Vlietermonument Paul de Ruiter Architects

Rijkswaterstaat en het Vlietermonument van Dudok

De vernieuwing van de Afsluitdijk biedt een uitgelezen mogelijkheid het monument van Dudok en de inrichting van de ruimte eromheen op te knappen. Oud en nieuw komen zichtbaar samen bij het Vlietermonument.

- We herstellen het monumentale pand in oude glorie, met behoud van het bronzen reliëf van beeldend kunstenaar Hilde Krop bij de ingang. Drie steenzetters die basaltblokken plaatsen, met de tekst 'een volk dat leeft bouwt aan zijn toekomst', weerspiegelen de historie van de plek.
- We creëren extra ruimte in het gebouw. De uitbreiding van het monument, ontworpen door Paul de Ruiter Architects, doet recht aan de iconische waarde van het monument.
- Door de ruimte rond het monument anders in te richten, komt het gebouw weer volledig tot zijn recht als verticaal accent op de horizontale strakke lijn tussen Waddenzee en IJsselmeer. Aan de IJsselmeer- én aan de Waddenzeezijde komt meer ruimte om van het uitzicht te genieten.
- De plek waar de Afsluitdijk gedicht werd, krijgt een nieuwe markering.
- De nieuwe parkeerplaats komt achter een dijk te liggen. Automobilisten zien vanaf de snelweg niet langer een parkeerplaats, maar een mooi doorlopende kruin van de Afsluitdijk.
- De loopbrug komt aan de oostzijde, op grotere afstand van het monument en krijgt een minder zware constructie.

‘Erfgoed is een impuls voor de kwaliteit, geen hinderlijke bijzaak.’

‘De Afsluitdijk ligt in verschillende gemeenten. Daarom zijn de adviescommissies ruimtelijke kwaliteit van die gemeenten betrokken bij de renovatieplannen van de Afsluitdijk.

Bij nieuwe plannen beoordelen we niet alleen wat er gebeurt, maar ook op welke wijze dit gebeurt. Daarbij bekijken we wat de gevolgen zijn voor het erfgoed en waar het plan mogelijk aangepast kan worden. Aan de sluiscomplexen bijvoorbeeld zijn grote ingrepen noodzakelijk. Daarnaast gebeurt er in de buurt van de sluisen het nodige. Omdat de sluisen zelf rijksmonument zijn, zijn wij voor een terughoudende aanpak, waarbij we bij voorkeur zo veel mogelijk behouden.

En wanneer niet alle onderdelen van het monument fysiek kunnen worden gehandhaafd, vragen wij om de plannen zodanig aan te passen dat het huidige beeld zo veel mogelijk bewaard blijft. Nu de toegangsdeuren tot de heftorens om technische redenen moeten worden vervangen, hebben wij er mede voor gepleit dat het uiterlijk

van de nieuwe deuren dat van de oorspronkelijke deuren zo veel mogelijk benadert. Het kenmerkende beeld van een rij boven de dijk uit stekende heftorens blijft zo behouden.

De cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk is slechts één van de factoren waarmee we rekening moeten houden. Soms wegen andere belangen zwaarder. De dijk wordt twee meter verhoogd. Sommige cultuurhistorisch waardevolle onderdelen, zoals oude tankversperringen, zullen daarbij onder de klei verdwijnen. Als monumentenadviseur moet je accepteren en erkennen dat niet alles is te behouden. De uitdaging is om sporen die onder de grond verdwijnen, bovengronds herkenbaar te houden in de afwerking. De geschiedenis van de Afsluitdijk blijft zo “leesbaar”. Erfgoed dient op deze manier als stimulans en inspiratiebron.’

Gertjan Timmer

Monumentenadviseur, hûs en hiem

Gemeentelijke adviescommissies ruimtelijke kwaliteit

De Afsluitdijk ligt deels in de gemeente Súdwest-Fryslân en deels in de gemeente Hollands Kroon. Vergunningen voor een aantal werkzaamheden aan die delen moeten door de gemeente worden verstrekt. De adviescommissies ruimtelijke kwaliteit van de gemeente Súdwest-Fryslân (hûs en hiem) en van de gemeente Hollands Kroon adviseren de gemeenten over het verlenen van vergunningen, over de omgang met cultureel erfgoed en over de ruimtelijke kwaliteit.

Beschermd dorpsgezicht Kornwerderzand

Het sluisencomplex vormt samen met de militaire stelling en de nederzetting Kornwerderzand een beschermd dorpsgezicht. De werkzaamheden aan de Afsluitdijk verstoren dit beeld zo min mogelijk.

Kornwerderzand

Het sluisencomplex, de militaire stelling en de woningen bij Kornwerderzand zijn bepalend voor het beschermd dorpsgezicht. In tegenstelling tot de zakelijk-expressionistische stijl die Dudok bij de uitkijktoren toepaste, ontwierp architect Granpré Molière de sluiswachterswoningen van baksteen in de stijl van de traditionalistische Delftse School. Naast de woningen voor sluiswachters kwam een rij houten woninkjes – een symbolische daad. De Afsluitdijk gaf zoveel vertrouwen dat men zelfs op de dijk, dicht bij het water, durfde te wonen. Naast de draaibruggen stond een houten hotel, dat tijdens de bouw van de Afsluitdijk dienstdeed als kantine.

De oorspronkelijke sluiswachterswoningen uit 1932 werden in 1940 preventief geruimd voor de verdediging van Kornwerderzand. Na de oorlog is het rijtje woningen herbouwd, opnieuw in de stijl van de Delftse School. Door de bijzondere combinatie van het sluisencomplex met de stelling en de woningen werd het dorpsgezicht van Kornwerderzand in 2007 definitief aangewezen als een van rijkswege beschermd dorpsgezicht. Hiermee blijft de karakteristieke, ruimtelijke kwaliteit van Kornwerderzand ook in de toekomst behouden.

Rijkswaterstaat en het beschermd dorpsgezicht Kornwerderzand

In nauwe samenwerking met De Nieuwe Afsluitdijk houdt Rijkswaterstaat bij de vernieuwing van de Afsluitdijk rekening met de status van beschermd dorpsgezicht Kornwerderzand:

- De nieuwe keersluis bij Kornwerderzand komt aan de Waddenzeezijde te liggen. Zo tasten we het beschermd dorpsgezicht zo min mogelijk aan.
- De unieke opbouw van het sluisencomplex – een voorhaven met schutsluis, kazematteneiland, twee complexen spuisluizen, kazematteneiland – blijft intact.

Militaire stellingen uit de Tweede Wereldoorlog

Met de aanleg van de Afsluitdijk ontstond in 1932 een rechtstreekse verbinding voor het wegverkeer tussen Friesland en Noord-Holland. Om deze te kunnen verdedigen, zijn militaire stellingen aangelegd. Deze rijksmonumenten houden we tijdens en na de werkzaamheden zo goed mogelijk in stand.

Kazematten

De verdeling van de spuisluizen over twee complexen heeft een militaire achtergrond: spreiding van het risico van vernietiging. Omdat de vrees voor een aanval uit het oosten het grootst was, werden de meeste spuisluizen in het westen bij Den Oever geplaatst. Aan beide zijden van de spuicplexen kwamen

eilanden met geschutopstellingen in en rond betonnen kazematten. Er kwamen draaibruggen, om ook bij geopende bruggen vrij te kunnen schieten. Een zware beschermingsbalk (defensiebalk) langs de spuisluizen moest de hefdeuren beschermen tegen aanvallen vanaf de Noordzee. De militaire stellingen bestaan uit harde onderdelen (kazematten, steenbekleding) en zachte onderdelen (loopgraven, aarden wallen, beplanting), die onderlinge samenhang vertonen. Deze onderdelen vormden tezamen de verdedigingslinie.

Kornwerderzand is de enige plek in Nederland waar de Duitsers zijn tegengehouden.

Koude Oorlog

Bij Kornwerderzand is in de Tweede Wereldoorlog gevochten met de Duitse aanvallers. Het is de enige plek in Europa waar de Duitse Blitzkrieg werd gestopt. Op drie locaties langs de Afsluitdijk zijn tankversperringen gelegd, die nog als grondplaat intact zijn. Tijdens de oorlog hebben de Duitsers enkele bunkers toegevoegd, omdat zij bang waren voor een aanval vanaf zee. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de kazematten nog tot 1960 dienstgedaan in de Koude Oorlog. Om ze te camoufleren, zijn ze in die periode met ligusters beplant.

Doordat de verdedigingslinies in verschillende perioden zijn gebruikt, is een historische gelaagdheid terug te vinden in de bouwwerken, de aanleg en de archeologische sporen. Bij de aanpassing van de kazematteneilanden zorgen we ervoor dat de verschillende historische perioden op verschillende plekken zichtbaar blijven.

Kazemattenmuseum

Het Kazemattenmuseum bij Kornwerderzand trekt jaarlijks ongeveer 20.000 bezoekers. Het museum vertelt het verhaal van 225 Nederlandse soldaten die hier in mei 1940 ruim 15.000 Duitsers tegen wisten te houden. De teleurstelling was groot toen zij zich, zonder te zijn verslagen, toch moesten overgeven. De kazematten zijn ingericht zoals in die tijd, met wapens, slaappleatsen, een telefooncentrale, een keuken en uitzichtposten. kazemattenmuseum.nl

Rijkswaterstaat en de militaire stellingen

Rijkswaterstaat houdt bij de vernieuwing van de Afsluitdijk rekening met de militaire stellingen in Den Oever en Kornwerderzand:

- Bij de werkzaamheden tasten we de kazematten en het omliggende militaire landschap zo min mogelijk aan. Door de toevoeging van de pompgroepen in Den Oever kunnen we aanpassingen in de kazematteneilanden en het doorsnijden van een luchtdoelremise (een ondergronds bomvrij militair gebouw) echter niet voorkomen.
- De defensiebalken kunnen we niet handhaven, vanwege de grotere belasting waar de Afsluitdijk tegen bestand moet zijn. Hier komen nieuwe betonnen elementen voor terug die golfoverslag voorkomen.
- Door de vernieuwing van de dijkbekleding kunnen we twee tankversperringen bij Den Oever en Kornwerderzand niet behouden. De plekken krijgen een markering ter herinnering. Een derde tankversperring bij Kornwerderzand blijft wel behouden.
- In opdracht van De Nieuwe Afsluitdijk komt er een nieuw fiets- en wandelpad over het kazematteneiland bij Kornwerderzand. Zo wordt deze avontuurlijke plek toegankelijk.

INTERVIEW

‘Het is mooi om voort te borduren op wat er nu is.’

‘Vraag mensen naar het gebruik en de geschiedenis van de Afsluitdijk en ze denken aan de aanlegperiode en de Nederlandse weerstand bij Kornwerderzand aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Daarna lijkt er een gat te zijn in de beleving. Terwijl de stellingen Den Oever en Kornwerderzand ook gedurende de Duitse bezetting en de Koude Oorlog een militaire functie hadden. Er is minder bekend over de manier waarop dit gebied in die perioden werd gebruikt. Toevoegingen die destijds zijn gedaan, zijn eigenlijk alleen met archeologisch onderzoek te achterhalen. Doordat bepaalde grondlichamen voor de werkzaamheden afgegraven moeten worden, is daar nu gelegenheid voor. Zo maken we de geschiedenis van de Afsluitdijk beter zichtbaar en dragen we bij aan de kennis over dit gebied.’

Als adviseurs erfgoed laten we dergelijk archeologisch onderzoek uitvoeren. Daarnaast adviseren we Level over het ontwerp en we bekijken in hoeverre de plannen rijmen met de normen die aan erfgoedbehoud zijn gesteld. Het advies leggen we aan de verschillende ontwerpteam van Level voor, zodat duidelijk is waar de raakvlakken zitten. Alleen zo kunnen we het erfgoed integraal behouden en versterken.

De eerste vraag die we stellen bij ontwerpplannen die het erfgoed aantasten is: waarom is dit noodzakelijk? En daarna: kunnen we behouden wat er nu is? We zoeken alternatieve oplossingen

waarbij erfgoed behouden kan blijven en laten zien dat je niet altijd met een schone lei hoeft te beginnen. Het is juist mooi om voort te borduren op wat er nu is. Dat pakt vaak ook technisch goed uit.

Een goed voorbeeld zijn de nieuwe spuumiddelen die bij Den Oever komen. De heftoren van de bestaande spuisluizen zijn essentieel voor de uitstraling van de dijk. Ze fungeren als poort naar en van de Afsluitdijk. De nieuwe spuisluizen en gemalen moeten zo optimaal mogelijk werken, maar moeten de oude elementen niet ondersneeuwen. Daarom hebben we als Level sterk ingezet op het laten verzinken van de nieuwe spuumiddelen in het landschap. Je ziet de toevoeging die nu gedaan wordt en tegelijkertijd laten we het oude in zijn waarde. Zo voegen we een nieuwe cultuurhistorische laag toe aan de Afsluitdijk.’

Floris van Oosterhout

Senior adviseur erfgoed, bouwconsortium Level
Rechts op foto

Koos Mol

Adviseur erfgoed, bouwconsortium Level
Links op foto

‘We zorgen ervoor dat de monumentale waarden van de Afsluitdijk als geheel zo goed mogelijk behouden blijven.’

‘De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) adviseert Rijkswaterstaat sinds de start van het project doorlopend over behoud van de cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk. We kijken naar het karakter én de betekenissen van de dijk. De Afsluitdijk is een integraal ontwerp waarin waterbouwkundige en militaire normen in elkaar zijn verweven. Het is belangrijk dat we de monumentale waarden van het geheel behouden.’

De waterbouwkundige betekenis van de dijk is evident, maar de militaire functie is minder bekend. Het toenmalige ministerie van Oorlog heeft zich zelfs lange tijd verzet tegen aanleg van de Afsluitdijk. De dreiging vanuit Duitsland was serieus en zo’n verbinding tussen Fryslân en Noord-Holland maakte de landsverdediging kwetsbaar. De militaire stellingen bij Den Oever en Kornwerderzand werden daarom in het dijkontwerp geïntegreerd. De kazematten van zwaargewapend beton vormden samen met tankversperringen, loopgraven en aarden wallen het militaire systeem van de Afsluitdijk. Niet veel later werd in de spuisluizen een verdedigingsbalk geplaatst, die de hefdeuren moest beschermen voor een aanval vanaf zee.

Na de Koude Oorlog had de dijk geen militaire rol meer. Toch willen we dat ook de sporen van de krijgsgeschiedenis zichtbaar blijven. RCE adviseert in dit proces hoe de wijzigingen in cultuurhistorisch waardevolle elementen kunnen worden geminimaliseerd en hoe de historische gelaagdheid afleesbaar blijft. Dat is niet altijd eenvoudig, gezien de ingrijpende aanpassingen die nodig zijn.

Bij één van de nieuwe gemalen bijvoorbeeld, is het doorsnijden van een ondergronds bomvrij militair gebouw – een luchtdoelremise – onvermijdelijk. Deze kazemat komt dus niet ongeschonden uit de strijd. We zorgen er samen wel voor dat de kazemat voorafgaand aan de ingreep zorgvuldig is gedocumenteerd en dat onderdelen die bewaard kunnen worden, elders een plek vinden.

Daan Lavies

Architectuurhistoricus, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) streeft naar zorgvuldige omgang met het erfgoed in Nederland. De Afsluitdijk is waardevol vanwege de grote ruimtelijke en visuele samenhang tussen alle elementen die samen de dijk vormen, inclusief het Waddengebied, het IJsselmeer en de bijbehorende monumenten en militaire stellingen. De RCE adviseert Rijkswaterstaat over het behoud van de cultuurhistorische waarde van de Afsluitdijk tijdens de werkzaamheden.

Stevinsluizen en Lorentzsluizen

Bij de vernieuwing van de Afsluitdijk plaatsen we keersluizen bij de Stevinsluis Den Oever en de Lorentzsluizen bij Kornwerderzand. Bij Den Oever bouwen we een groot gemaal en extra spuisluizen om meer water af te kunnen voeren. We combineren vernieuwing met behoud van cultuurhistorisch waardevolle kenmerken.

Zuiderzeewerken

Architect-ingenieur Dirk Roosenburg voorzag de sluiscomplexen bij Den Oever en Kornwerderzand van hun behuizing. De sluisen zijn monumentaal en symmetrisch vormgegeven. Ze zijn van grote bouw-, civieltechnische en architectuurhistorische waarde, omdat het gaaf gebleven voorbeelden zijn van bouwen in gewapend beton. Ook als elementen uit de geschiedenis van de Zuiderzeewerken hebben de sluisen grote cultuurhistorische waarde.

Heftorens

De betonnen heftorens, met hun groeven en platte daken met overstek, verbergen het mechanisme voor het heffen van de deuren. De robuuste verticale torens vormen een mooi contrast met de lange horizontale lijn van de dijk. De heftorens lijken poortwachters die het begin en het einde van de dijk markeren.

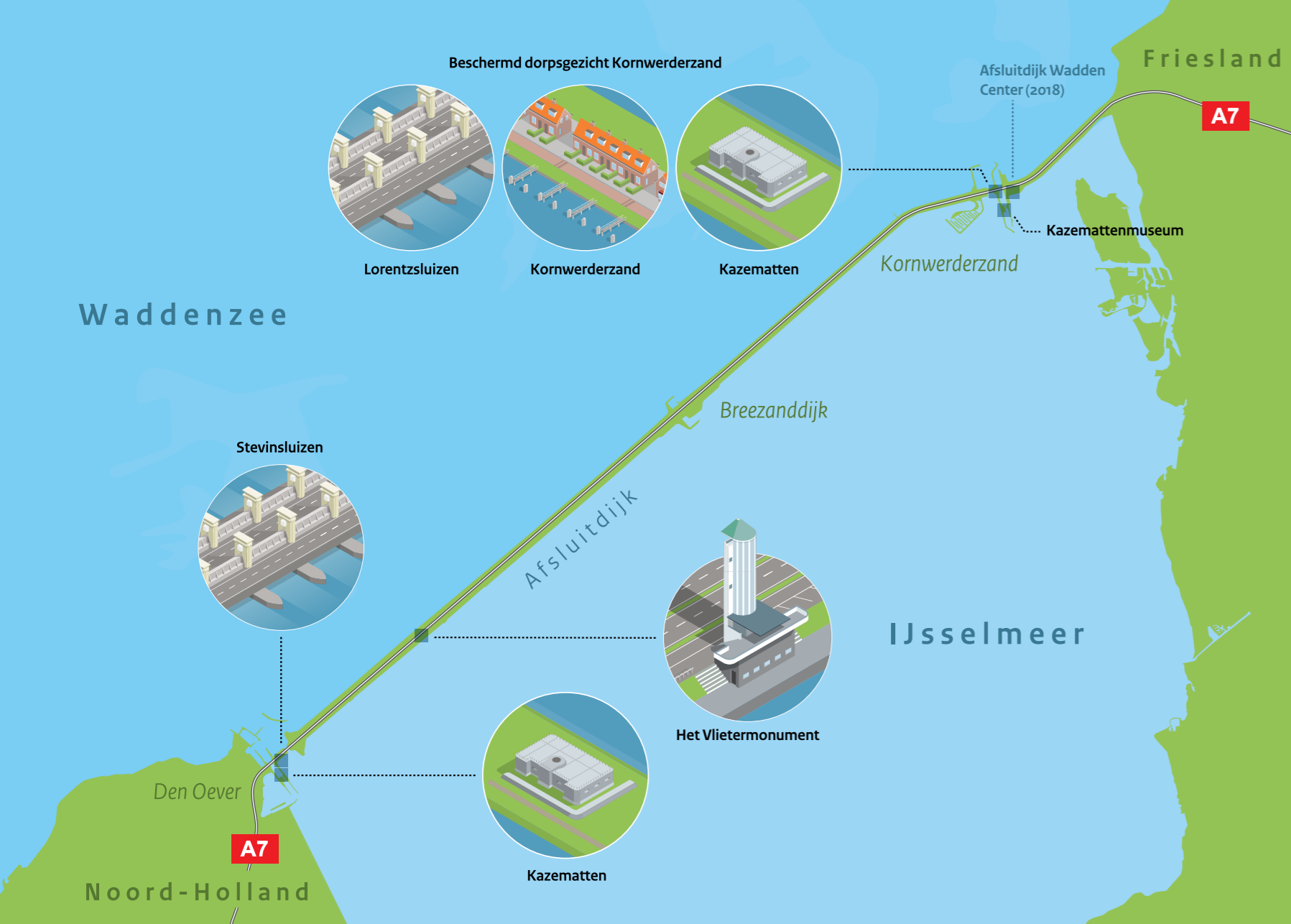
Het agressieve zoutklimaat bij de zee heeft in de loop der tijd schade veroorzaakt aan de heftorens. Ze zijn daarom in 2017 gerenoveerd en zo veel mogelijk in de oorspronkelijke staat teruggebracht. Kunstenaar en vernieuwer Daan Roosegaarde heeft een retro-

reflecterende laag aangebracht op de zestig opgeknapte heftorens. De lijnen van de heftorens lichten op door koplampen van passerende auto's. Zo komen de schetsen van Roosenburg weer tot leven.

Rijkswaterstaat en de sluiscomplexen

Rijkswaterstaat houdt bij de vernieuwing van de Afsluitdijk rekening met de Stevinsluizen en de Lorentzsluizen als belangrijke rijksmonumenten.

- Het monumentale aanzicht van de sluiscomplexen blijft gehandhaafd.
- We vernieuwen de schuiven zo dat steeds een hele rij schuiven precies gelijk is.
- De schuiven van de nieuwe spuisluizen zijn alleen zichtbaar als ze open staan. De schuiven worden zwart, waardoor het verschil tussen de oorspronkelijke en nieuwe situatie zichtbaar blijft.
- Het fietspad dat langs het spuicomples loopt blijft op dezelfde plaats, maar wordt rustiger en eenvoudiger, en daardoor veiliger. Dit heeft ook een positief effect op de fietsbeleving.
- Het gemaal bij Den Oever past bij het beeld van het spuicomples: niet te groot, te hoog of te plomp. De hoofdfunctie van de pompen mag zichtbaar zijn, maar de ondersteunende techniek is verhuld.

De Afsluitdijk
Feiten en cijfers

<p>De Afsluitdijk</p> <p>circa 50 rijksmonumenten op de Afsluitdijk</p>	<p>Vlietermonument</p> <p>in mei 1932 werd het laatste gat in de Afsluitdijk gesloten</p>	<p>Lorentzsluizen & Stevinsluizen</p> <p>60 monumentale heftorens sieren de sluiscomplexen</p>
<p>Kornwerderzand</p> <p>sinds 2007 geniet het dorpsgezicht Kornwerderzand een beschermde status</p>	<p>Kazematten</p> <p>tot 1960 hebben de kazematten dienst gedaan in de Koude Oorlog</p>	<p>Kazemattenmuseum</p> <p>225 Nederlandse soldaten wisten in mei 1940 ruim 15.000 Duitsers te stoppen</p>

Volg ons op social media :

- De Afsluitdijk
- @deafsluitdijk
- @deafsluitdijk
- De Afsluitdijk
- De Afsluitdijk

Dit is een uitgave van

Rijkswaterstaat

www.deafsluitdijk.nl
www.rijkswaterstaat.nl
0800 - 8002

november 2022 | GPO1122ZB174